

Janusz Cerek

Potencjał turystyczny Wałbrzycha w świetle badań ankietowych

Streszczenie

Celem artykułu jest określenie potencjału turystycznego Wałbrzycha w kontekście walorów turystycznych miasta. Zastosowano metodę kwerendy i analizy literatury naukowej oraz metodę ikonograficzną i kartograficzną. Przeprowadzono obserwację terenu w wybranych dzielnicach i wybranych obiektach Wałbrzycha. Zastosowano metodę badań ankietowych za pomocą ankiety internetowej. Wybrano grupę 100 turystów, którzy odwiedzili Wałbrzych. Stwierdzono, że wydarzenia historyczne i rozwój przemysłu ukształtowały obecne walory turystyczne miasta. Badania ankietowe wykazały, że Wałbrzych posiada znaczny potencjał turystyczny. Głównie w skali regionalnej. Stwierdzono, że potencjał turystyczny miasta nie jest w pełni wykorzystany. Mimo to, dzięki różnorodnym walorom turystycznym Wałbrzych może w przyszłości stać się bardziej rozpoznawalną destynacją turystyczną na świecie. Odpowiednie wykorzystanie walorów turystycznych miasta może mieć pozytywny wpływ na rozwój turystyki w Wałbrzychu i rozwój lokalny.

Changes of the cultural landscape and the tourist potential of Wałbrzych

Abstract

The aim of the article is to term the tourist potential of Wałbrzych in the context of its tourist attractions. The method of an inquiry and analysis of the scientific literature, iconographic method and cartographic method were used. The field research was done in the chosen quarters and chosen objects of Wałbrzych. An Internet survey was conducted. The group of 100 tourists who visited Wałbrzych were chosen. It was found that the historical events and the development of industry shaped the modern tourist attractions of the city. The survey showed that Wałbrzych has a considerable tourist potential. Especially in the region. It was found that the tourist potential of the city is not fully used. Even though, due to diverse tourist attractions it might become a more recognizable tourist destination in the World. An appropriate use of the tourist attractions of the city may have a positive impact of the development of tourism in Wałbrzych and the local development.

Słowa kluczowe: Wałbrzych; walory turystyczne; potencjał turystyczny; turystyka

Keywords: Wałbrzych; tourist attractions; tourist potential; tourism

Received: 30 October

Accepted: 15 December

Otrzymano: 30 października

Zaakceptowano: 15 grudnia

Sugerowana cytacja / Suggested citation: Cerek J. (2023). Potencjał turystyczny Wałbrzycha w świetle badań ankietowych. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia Geographica*, 19, 71–86, doi: 10.24917/20845456.19.5

Wprowadzenie

Wałbrzych to dolnośląskie miasto zbudowane nad rzeką Pełcznicą. Położone jest w Kotlinie Wałbrzyskiej i otoczone zalesionymi stokami Gór Wałbrzyskich w Sudetach Środkowych (Kondracki, 2002; Zakrzewska-Półtorak, 2010; Czupryn, 2016; Migoń, Parzóch, 2021). Góry Wałbrzyskie słyną z dużych zasobów węgla kamiennego, którego eksploatacja doprowadziła do przekształcenia rzeźby terenu w Kotlinie Wałbrzyskiej (Kondracki, 2002; Migoń, Parzóch, 2021). Ze względu na otaczającą przyrodę, interesującą historię oraz rozwój i upadek przemysłu Wałbrzych posiada potencjał turystyczny, który może być wykorzystany do rozwoju miasta (Lisowska, Wieszczyńska, 2017).

Przyjmując szerszą definicję potencjału turystycznego, można stwierdzić, że są to wszelkie komponenty mające wpływ na rozwój turystyki i zmiany zachodzące w ruchu turystycznym. Potencjał turystyczny tworzą zatem walory turystyczne, atrakcje turystyczne, zagospodarowanie turystyczne, infrastruktura turystyczna, dostępność komunikacyjna (Marciszewska, 2010). W artykule szczególną uwagę zwrócono na walory turystyczne, czyli unikatowe elementy i cechy środowiska przyrodniczego oraz działalności człowieka, które przyciągają turystów (Gołębowski, 2002). Szerszym pojęciem są zasoby turystyczne, czyli wszelkie istniejące elementy przyrodnicze i antropogeniczne (Kowalczyk, 2012). Określanie walorów turystycznych jest subiektywne (Kowalczyk, 2000; 2012). Odbyna się na zasadzie selekcji przez turystów najbardziej interesujących elementów spośród zasobów turystycznych. Następnie te wybrane elementy stają się walorami turystycznymi (Kowalczyk, 2012). W artykule największą uwagę zwrócono na walory kulturowe, czyli uznane subiektywnie elementy środowiska antropogenicznego, wyróżniające się szczególnymi cechami (Kowalczyk, 2012). Unikatowe i wielowiekowe wytwory człowieka, zarówno materialne, jak i niematerialne, przekazywane z pokolenia na pokolenie, posiadające szczególne wartości naukowe, historyczne, krajoznawcze, artystyczne, społeczne, ekonomiczne, sentymentalne, wspólnotowe, określa się mianem dziedzictwa kulturowego (Jodełka-Schreiber, 2009; Jędrzyński, 2011; Kobyliński, 2011; Murzyn-Kupisz, 2010; Murzyn, 2016).

Celem artykułu jest określenie potencjału turystycznego Wałbrzycha w kontekście walorów turystycznych miasta. Przeprowadzono kwerendę i analizę literatury naukowej dotyczącej potencjału turystycznego, walorów turystycznych, historii i rozwoju Wałbrzycha. Przeprowadzono również obserwację terenu w wybranych dzielnicach i wybranych obiektach Wałbrzycha. Na podstawie obserwacji terenu wybrano obiekty kulturowe analizowane w artykule. Zgromadzono materiały ikonograficzne, które wykorzystano w artykule. Zastosowano metodę

kartograficzną do opracowania mapy przedstawiającej wybrane walory turystyczne Wałbrzycha. Potencjał turystyczny Wałbrzycha określono na podstawie przeprowadzonej ankiety internetowej. Została ona skierowana do 100 respondentów. Grupą docelową byli turyści zainteresowani dziedzictwem kulturowym Wałbrzycha. Większość z nich pochodziła z województwa dolnośląskiego i odwiedziła to miasto kilkakrotnie.

Rozwój społeczno-gospodarczy Wałbrzycha w ujęciu historycznym

W XII w. na terenie współczesnego Wałbrzycha istniała osada zwana Waldenburgiem lub Wallenbergiem, jednak po raz pierwszy nazwę Wałbrzych wspomniano w 1305 r. (Dzikowska, Krzemińska, Medwecka, Zaręba, 2010; Zakrzewska-Półtorak, 2010). Pod koniec XIII w. książę Bolko I Surowy zbudował zamki „Książęca Góra” (Książ) na Pogórzu Wałbrzyskim i Nowy Dwór w Górach Wałbrzyskich (Dvořák, Marcinek, Siwek, 2009). Początkowo Wałbrzych był osadą zamieszkiwaną przez bartników, myśliwych i rolników. Ok. 1400 r. Wałbrzych uzyskał prawa miejskie i zaczął rozwijać się tam handel (Zakrzewska-Półtorak, 2010; Leniartek, 2014). W 1536 r. rozpoczęła się tam eksploatacja węgla kamiennego, podobnie jak w pobliskich miejscowościach: Boguszów, Stary Lesieniec, Biały Kamień, Krzeszów, Sobięcín, Stary Zdrój (Piątek, Piątek, 1999; Dzikowska, Krzemińska, Medwecka, Zaręba, 2010). Węgiel kamienny wykorzystywali głównie kowale. W gospodarstwach domowych służył jako opał. Ówczesne większe znaczenie dla rozwoju Wałbrzycha miał przemysł tkacki (Dzikowska, Krzemińska, Medwecka, Zaręba, 2010; Czupryn, 2016).

Mimo dużego zapotrzebowania na węgiel kamienny, dopiero następne stulecia przyniosły rozwój przemysłu ciężkiego. Powstawało co raz więcej kopalń węgla kamiennego, a w 1776 r. otwarto pierwszą koksownię (Dzikowska, Krzemińska, Medwecka, Zaręba 2010). Pod koniec XVIII w. w „Lisiej Sztolni” zastosowano bardzo nowoczesną wówczas metodę transportu wodnego, wykorzystując łodzie do transportowania węgla kamiennego (Piątek, Piątek, 1999; Szewczyk, 2001; Kosmaty, 2005; 2010). Już wówczas „Lisia Sztolnia” zaczęła przyciągać turystów i znane osobistości, m.in. Fryderyka Wilhelma III, Johna Quincy Adamsa, Aleksandrę Romanową, Izabellę Czartoryską (Kosmaty, 2005).

Od początku XV w. Wałbrzych należał do rodu Czettritzów, a okoliczne tereny oraz Zamek Książ do Hochbergów. W XVII w. w mieście zbudowano renesansowy Zamek Czettritzów (Lisowska, Wieszaczewska, 2017). W XVIII w. Wałbrzych wykupili Hochbergowie (Piątek, Piątek, 1999). W 1809 r. zakończył się okres feudalizmu i zależności miasta od właścicieli prywatnych (Ludwig, 2013). W 1818 r. miasto stało się siedzibą nowo utworzonego powiatu wałbrzyskiego (Dzikowska, Krzemińska, Medwecka, Zaręba, 2010; Ludwig, 2013).

W XIX w. nastąpił intensywny proces industrializacji. Powstało wiele fabryk i zakładów przemysłowych takich jak manufaktura „Albertich”, Huta „Karol”, Fabryka Lin i Drutu „Linodrut”, Fabryka Porcelany „Krister”, Fabryka Porcelany Carl Tielsch, Huta „Wilhelm” (Daszkiewicz-Ordyłowska, 1983; Kosmaty, 2005; Dzikowska, Krzemińska, Medwecka, Zaręba, 2010; Zakrzewska-Półtorak, 2010; Ludwig, 2013). Następował wzrost liczby ludności spowodowany tym,

że w Wałbrzychu osiedlali się nowi mieszkańcy poszukujący pracy w przemyśle (Daszkiewicz-Ordyłowska, 1983). Liczba mieszkańców Wałbrzycha wzrosła z ok. 3,9 tys. w 1849 r. do ok. 10,3 tys. w 1871 r. (Daszkiewicz-Ordyłowska, 1983). W XIX w. zbudowano Pałac Albertich w stylu klasycystycznym, pPlac Magistracki, neogotycki Ratusz (Lisowska, Wieszaczewska, 2017).

W 1939 r. Wałbrzych zamieszkiwało 64 tys. osób, co miało związek z poszerzeniem granic administracyjnych (Jelonek, 1956; Czupryn, 2016). Po zakończeniu II wojny światowej Wałbrzych znalazł się w granicach państwowych Polski. Jeszcze w 1945 r. nowe, polskie władze miasta zmieniły nazwę z Waldenburg na Wałbrzych. W mieście zaczęli się osiedlać Polacy z przeludnionych województw, repatrianci z Kresów Wschodnich, reemigranci z Europy Zachodniej, uchodźcy z Grecji oraz Żydzi, którzy jednak bardzo szybko opuścili to miasto i wyjechali do Izraela (Kosmaty, 2012; Bełdzikowski, 2015a; 2015b; 2015c; Wieczorek, 2015). Jednocześnie trwał proces wysiedlania ludności niemieckiej z Ziemi Odzyskanych. Początkowo pozostawiano jedynie niemieckich fachowców pracujących w przemyśle (Kosmaty, 2012). Relacje polskiej i niemieckiej ludności w Wałbrzychu nie należały do łatwych i czasami dochodziło do spięć na tle narodowościowym, jednak zarówno polscy, jak i niemieccy górnicy razem angażowali się w działalność Górniczego Domu Kultury i wspólnie działali na rzecz zachowania tradycji górniczych (Kosmaty, 2012; Kurasz, 2017). Po 1956 r. większość Niemców wyjechała do RFN i NRD (Kurasz, 2017). W 1950 r. doszło do powiększenia granic administracyjnych Wałbrzycha, poprzez przyłączenie do niego okolicznych miejscowości. Odnotowano znaczny wzrost liczby ludności z ok. 73 tys. osób w 1946 r. do ok. 110 tys. osób w 1956 r. (Jelonek, 1956).

Władza komunistyczna przeprowadziła nacjonalizację przemysłu i postawiła na maksymalizację eksploatacji złóż węgla kamiennego w ramach Dolnośląskiego Zagłębia Węglowego, które obejmowało m.in. wałbrzyskie kopalnie (Piątek, Piątek, 1999). W okresie PRL w Wałbrzychu funkcjonowały kopalnie takie jak: „Thorez”, „Wałbrzych”, „Victoria”. W 1961 r. kilka koksowni połączono w jedno duże przedsiębiorstwo tworząc Zakład Koksowniczy „Wałbrzych” (Wójcik, 2011; Bełdzikowski, 2013). Ponadto miasto słynęło także z produkcji porcelany (Wójcik, 2011; Rosicka, 2018). Rozwój przemysłu ciężkiego wiązał się także z budowaniem osiedli robotniczych (np. Osiedle Górnicze na Rusinowej), osiedli mieszkaniowych powstałych na Piaskowej Górze i Podzamczu, hoteli robotniczych, ośrodków wypoczynkowych, domów kultury, żłobków, przedszkoli, szkół, szpitali, przychodni, obiektów sportowych oraz finansowania działalności artystyczno-kulturowej i wydarzeń kulturowych (Wójcik, 2011; Frużyński, 2012; Bełdzikowski, 2013; Kosmaty, 2013; Jaroszewska, Wieczorek, 2016). Reforma administracyjna z 1975 r. sprawiła, że Wałbrzych stał się siedzibą – miastem wojewódzkim nowo powstałego województwa wałbrzyskiego, zyskując znaczącą funkcję administracyjną (Wójcik, 2011; Bełdzikowski, 2013). W latach 70 XX w. planowano restrukturyzację, unowocześnienie i poprawienie wydajności wałbrzyskich kopalń węgla kamiennego. Zakładano utworzenie jednego zcentralizowanego zakładu „Kopernik”, co ostatecznie nie doszło do skutku (Wójcik, 2011; Frużyński, 2012).

Po transformacji polityczno-gospodarczej w 1989 r. w Polsce zaczęto przygotowywać ekspertyzy i analizy dotyczące rentowności Dolnośląskiego Zagłębia Węglowego i jego ewentualnej likwidacji (Kosmaty, 2011; Bełdzikowski, 2013; Wójcik, 2018). Początkowo jednak doszło do połączenia kopalni wałbrzyskich

i utworzenia przedsiębiorstwa o nazwie „Wałbrzyskie Kopalnie Węgla Kamiennego” (Kosmaty, 2011; Frużyński, 2012). Pomimo to następował spadek wydobycia węgla kamiennego w szybach, które uznano za nierentowne. Obiekty, które do tej pory były własnością kopalń takie jak szkoły, żłobki, szpitale, domy kultury, obiekty sportowe itd. przekazano władzom lokalnym (Kosmaty, 2011). Większość kopalń zamknięto do 1996 r. Do 1998 r. funkcjonował jedynie Zakład Wydobywczo-Przeróbczy Antracytu (Kosmaty, 2011; Górecki, Seremet, 2013; Augustyn, 2019). Brak wiedzy i doświadczenia dotyczący przeprowadzania procesu likwidacji zakładów przemysłowych i niewystarczające wsparcie ze strony państwa w postaci pakietów socjalnych i nowych miejsc pracy dla zwolnionych robotników przyczyniły się do ogromnego wzrostu bezrobocia (Kosmaty, 2011; Wójcik, 2011; Dołzbłasz, Mucha, 2015; Lisowska, 2016). Reforma administracyjna z 1999 r. sprawiła, że zlikwidowano województwo wałbrzyskie, co oznaczało, że Wałbrzych utracił status miasta wojewódzkiego (Śleszyński, 2016; Długosz, 2017; Mika, 2018). Dla miasta nastąpił okres załamania gospodarczego i znacznego odpływu ludności oraz procesu suburbanizacji (Kosmaty, 2011; Lisowska, 2016; Szymtkie, 2016; Długosz, 2017). Od 1994 r., kiedy w Wałbrzychu mieszkało ok 140 tys. ludzi zauważalny jest proces wyludniania (Długosz, 2017). Wpływ na to miały problemy mieszkańców ze znalezieniem pracy i negatywny wizerunek poprzemysłowego oraz zdegradowanego miasta, gdzie w skrajnych przypadkach jedyną możliwością zarobku dawnym górnikom dawało nielegalne wydobycie węgla kamiennego w „biedaszybach” (Krzemińska, Ornatowska, Zareba, 2009; Dryll, 2010; Szymtkie, 2016). Wielu górników opuściło miasto i wyjechało do Czech, Wielkiej Brytanii, Hiszpanii, Islandii (Kosmaty, 2011). Konkurencją dla Wałbrzycha są Świdnica i Wrocław. Młodzi ludzie do wyjeżdżają do tych miast w poszukiwaniu pracy lub na studia (Kosmaty, 2011; Dołzbłasz, 2012; Długosz, 2017). Innym problemem Wałbrzycha były zdegradowane obszary poprzemysłowe i brak pomysłu na ich rekultywację i zagospodarowanie (Kosmaty, 2011; Wójcik, 2011; Dołzbłasz, Mucha, 2015). Współcześnie z dawnych zakładów przemysłowych funkcjonują jedynie Zakład Porcelany Stołowej „Krzysztof” i Wałbrzyskie Zakłady Koksownicze „Victoria” (Długosz, 2019).

Jeszcze w bardzo trudnych latach 90. XX w. pojawiła się nowa szansa rozwoju Wałbrzycha. W 1997 r. została utworzona Wałbrzyską Specjalną Strefę Ekonomiczną „Invest Park”, która miała zaktywizować mieszkańców, przyciągnąć polskich i zagranicznych inwestorów i sprawić, że zostaną utworzone nowe miejsca pracy, a stare technologie zostaną zastąpione nowoczesnymi (Zakrzewska-Półtorak, 2010; Wójcik, 2011; Woźniak, 2013). Zaczęły tam działać przedsiębiorstwa motoryzacyjne, elektrotechniczne, maszynowe, metalowe, budowlane, spożywcze, produkujące sprzęty gospodarstwa domowego, tworzywa sztuczne, płytki ceramiczne, armaturę sanitarną. Po 2006 r. w Wałbrzychu dostrzeżono wpływ WSSE „Invest Park” na rozwój miasta: spadek bezrobocia, inwestycje zagraniczne, pojawienie się nowoczesnych technologii (Woźniak, 2013; Długosz, 2019).

Z czasem podjęto działania mające na celu rekultywację nieużytków poprzemysłowych. Przede wszystkim niwelowano i zalesiano dawne hałdy pogórnice (Kosmaty, 2011; Wójcik, 2011). Obszar dawnej Kopalni Węgla Kamiennego „Julia” zagospodarowano tworząc Park Wielokulturowy Stara Kopalnia – Centrum Nauki i Sztuki (Lisowska, 2016; Augustyn, 2019). W 2010 r. na terenie innej dawnej kopalni

węgla kamiennego otwarto Galerię Victoria (Leniartek, 2014). Rekultywacji i ewentualnie zagospodarowania nadal wymagają dzielnice Sobiećcin i Gaj, w których znajdują się zdegradowane nieużytki przemysłowe (Dzikowska, Krzemińska, Medwecka, 2010). W Wałbrzychu przeprowadzono proces modernizacji i rewitalizacji w celu zwiększenia aktywizacji społecznej, gospodarczej, kulturowej i utworzenia stref dla wypoczynku i rekreacji (Leniartek, 2014; Chwastyk, 2017; *Raport z realizacji...*, 2020). Rewitalizacji poddano zabytkowe budynki i plac Magistracki (Leniartek, 2014). Podejmowane są działania mające na celu rewitalizację starych budynków mieszkalnych i poszczególnych dzielnic: Śródmieścia, Białego Kamienia, Starego Zdroju, Nowego Miasta, Sobiećcina, Podgórze (Chwastyk, 2017; *Raport z realizacji...*, 2020). Miasto zainwestowało w budowę zachodniej obwodnicy oraz licznych ścieżek rowerowych. Wdrażane są koncepcje Smart City takie jak e-usługi publiczne, inwestycje w transport publiczny, wykorzystanie inteligentnego systemu sterowania ruchem i komunikacją miejską, program ochrony środowiska i zwiększenia świadomości ekologicznej (Dubiel, Górniak, Orzechowski, Podgórska, Stelmach, Synowiec, 2010; Detyna, Mroczek-Czetwertyńska, 2017; Woźniak, 2018; *Raport z realizacji...*, 2020). Zaplanowano działania na rzecz adaptacji miasta do zmian klimatycznych, które obejmują poprawę infrastruktury transportu publicznego, opieki społecznej (zwiększenie liczby miejsc w DPS-ach), przystosowanie ochrony zdrowia do diagnozy chorób związanych ze zmianami klimatu, budowę zbiorników retencyjnych, utrzymanie terenów zielonych, przystosowanie sieci energetycznej i zabudowy mieszkaniowej do ekstremalnych zjawisk pogodowych, edukację ekologiczną i klimatyczną w szkołach (Woźniak, 2018).

Turystyka w Wałbrzychu

Perspektywę rozwoju Wałbrzycha umożliwia turystyka. Funkcja turystyczna zyskała na znaczeniu po utracie przez miasto funkcji przemysłowej (Dołzbłasz, 2012). Wałbrzych słynie przede wszystkim z Książa (Fot. 1). W 1941 r. Książ należący do Daisy von Pless został skonfiskowany przez nazistów, którzy planowali jego przebudowę. W 1943 r. Organizacja Todta przystąpiła do prac prawdopodobnie mających na celu przystosowania zamku, któremu nadano kryptonim „Brabant I” do pełnienia funkcji jednej z utworz kwater głównych (Führerhauptquartier, FHQ) Adolfa Hitlera (Kosmaty, 2006; Pawlikowska, 2008). Pod Książem zostały wydrążone podziemne korytarze, położone na poziomach 15 i 50 metrów pod dziedzińcem, które prawdopodobnie miały związek z powstającym w Górach Sowich kompleksem „Riese” (Kosmaty, 2006; Rosicka, 2016).

Książ miał być połączony podziemnymi korytarzami ze Starym Książem (Pawlikowska, 2008). Celem tego przedsięwzięcia mogła być przebudowa zamku na kwaterę główną Adolfa Hitlera, utworzenie centrum dowodzenia kompleksu „Riese”, budowa podziemnych placówek badawczych i fabryk służących do testowania i produkcji nowych rodzajów broni takich jak V-1, V-2, Die Glocke, broń biologiczna, schronów bądź depozytu przechowującego dokumenty RSHA lub „złoto nazistów”, czyli środki finansowe Reichsbanku (Kosmaty, 2006; Pawlikowska, 2008; Rosicka, 2016; Grzywa, Jarguliński, Piesiak, 2017; Lisowska, Wieszaczevska, 2017). Czasami przywoływana jest legenda o Bursztynowej Komnacie. Jednak najpopularniejsza legenda o podziemiach Książa, która wpływa na jego ogromną popularność

Fot. 1. Widok na Książ z punktu widokowego w Książańskim Parku Krajobrazowym

Źródło: fot. J Cerek

Fot. 2. Podziemny tunel na poziomie 50 m pod dziedzińcem Książa

Źródło: fot. J. Cerek

dotyczy „złotego pociągu” (Rosicka, 2016). Podziemny korytarz na poziomie 15 metrów poniżej poziomu dziedzińca został udostępniony turystom w 2005 r. (Rosicka, 2016). W 2018 r. otwarto podziemny korytarz na poziomie 50 metrów pod poziomem dziedzińca (Fot. 2).

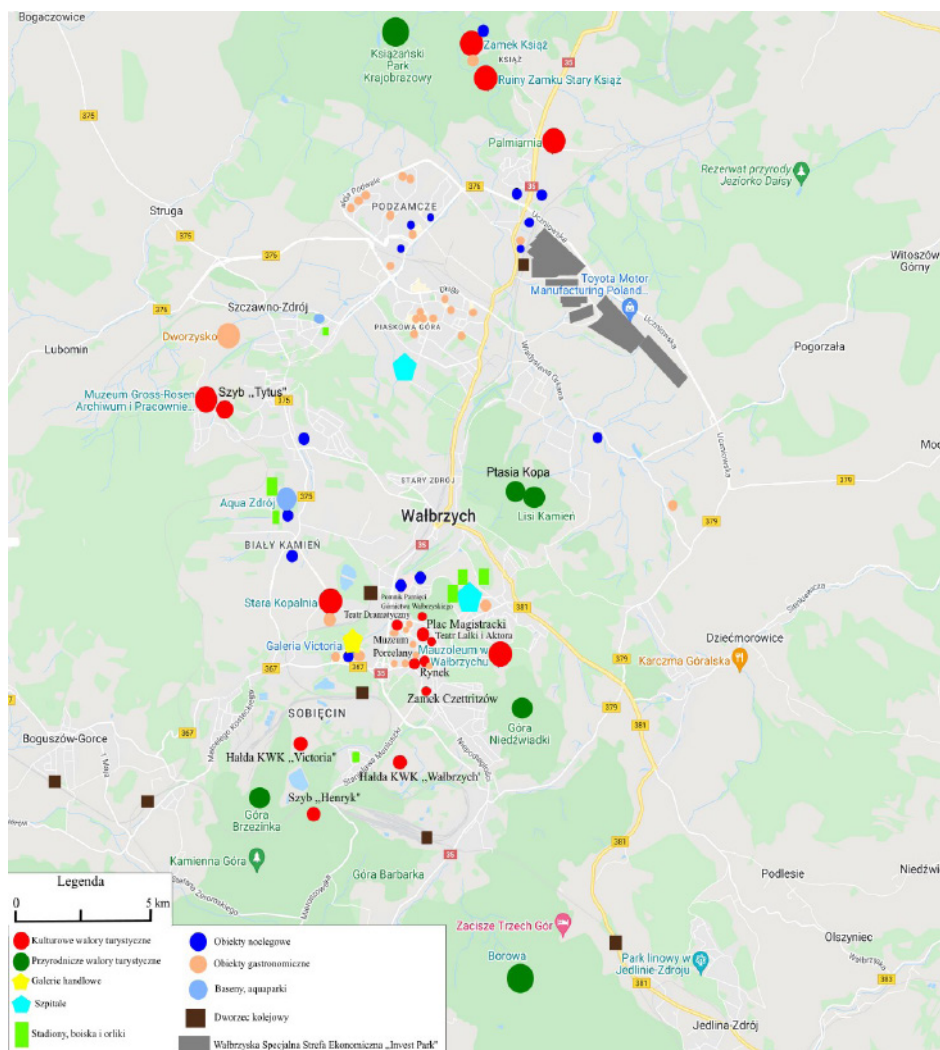
Innym bardzo interesującym obiektem jest Park Wielokulturowy Stara Kopalnia – Centrum Nauki i Sztuki, który został utworzony w miejscu Muzeum Przemysłu i Techniki, na terenie KWK „Julia”. Obiekt otwarto 9 listopada 2014 r. (Lisowska, 2016; Augustyn, 2019). Jest to zarazem przykład miejsca, gdzie dawną funkcję przemysłową zastąpiła funkcja turystyczna. W Starej Kopalni można zobaczyć min. szatnię łańcuskową, odzież roboczą, mundury, czaka górnicze, medale, sztandary, mapy, maszyny górnicze, narzędzia górnicze, aparaty tlenowe, makietę „Lisiej Sztolni” (Augustyn, 2019). Zwiedzanie obiektu obejmuje przejście trasą podziemną (Fot. 3). Przewodnicy w Starej Kopalni to dawni górnicy KWK „Julia” (Lisowska, 2016). Odbywa się tam wiele wydarzeń min. Festiwal Tradycji Górniczych Barbórka, który został wyróżniony tytułem „Turystycznego Produktu Roku 2019”. Również w 2019 r. Starą Kopalnię nagrodzono godłem „Turystycznej Usługi Roku 2019” (Augustyn, 2019).

Fot. 3. Trasa podziemia w Parku Wielokulturowym Stara Kopalnia – Centrum Nauki i Sztuki

Źródło: fot. J. Cerek

Ponadto walorami turystycznymi Wałbrzycha są min. Zamek Nowy Dwór, Stary Książ, Palmiarnia, Mauzoleum (Totenburg), Rynek, plac Magistracki, Ratusz, Muzeum Porcelany, Pałac Czetttritzów, Pomnik Pamięci Górnictwa Wałbrzyskiego, Teatr Lalki i Aktora, Teatr Dramatyczny im. Jerzego Szaniawskiego, Filharmonia Sudecka im. Józefa Wiłkomirskiego (Mapa 1) (Kosmaty, 2012; Ludwig, 2013; Leniartek, 2014; Jaroszewska, Wieczorek, 2016; Lisowska, Wieszaczewska, 2017). Wałbrzych posiada też walory przyrodnicze takie jak: Góry Wałbrzyskie, Park Krajobrazowy Sudetów Wałbrzyskich, Dolina Pełcnicy, Książański Park Krajobrazowy (Lisowska, Wieszaczewska, 2017).

Mapa 1. Wybrane walory turystyczne Wałbrzycha

Źródło: opracowanie własne na podstawie Google Maps

Atrakcyjność turystyczna Wałbrzycha

W badaniach ankietowych wzięło udział 66 kobiet i 34 mężczyzn. Spośród nich 82% z nich to osoby w wieku 27–59 lat. Większość z nich posiada wykształcenie wyższe. Turyści, którzy najczęściej odwiedzają Wałbrzych, mieszkają w miastach powyżej 250 tys. mieszkańców. Duży odsetek stanowią turyści z miast od 101–250 tys. i 21–50 tys. mieszkańców. Wśród ankietowanych 71 osób pochodzi z woj. dolnośląskiego, 8 – z woj. wielkopolskiego, 5 – z woj. małopolskiego, a pozostali z innych województw i jeden turysta z Niemiec. Wałbrzych często odwiedzają mieszkańcy

bliskich okolic np. z powiatów wrocławskiego i karkonoskiego. 63 respondentów odwiedziło Wałbrzych więcej niż pięć razy, 20 respondentów – trzy do pięciu razy, 11 respondentów – dwa razy, 6 respondentów – tylko raz. Zdecydowana większość ankietowanych interesuje się dziedzictwem kulturowym i uważa, że jest ono motywem ich podróży. Wśród rodzajów obiektów kulturowych popularnością cieszą się zamki, muzea, kopalnie, forty, pałace, bunkry. Ankietowani najczęściej czerpią wiedzę na temat dziedzictwa kulturowego z Internetu (np. mediów społecznościowych, blogów, forum), przewodników, przekazów ustnych, publikacji popularnonaukowych, filmów i seriali historycznych. Jako zakres zainteresowania Wałbrzychem wielu respondentów wskazało walory przyrodnicze, historię, dziedzictwo kulturowe i w mniejszym stopniu tradycje górnicze (Ryc. 2).

Najpopularniejszą atrakcją turystyczną jest Książ, który odwiedziło 94% ankietowanych (Ryc. 3). Ponad 70% turystów odwiedziło Stary Książ i Palmiarnię (Ryc. 3). 83% ankietowanych turystów odwiedziło wałbrzyski Rynek (Ryc. 3). Mniejszym zainteresowaniem cieszyły się Centrum Stara Kopalnia i Muzeum Porcelany, które odwiedziły odpowiednio 59% i 40% respondentów (Ryc. 1). Mniej popularnymi obiektami kulturowymi są Zamek Czetrtritzów, Mauzoleum (Totenburg), wałbrzyskie teatry (Ryc. 3).

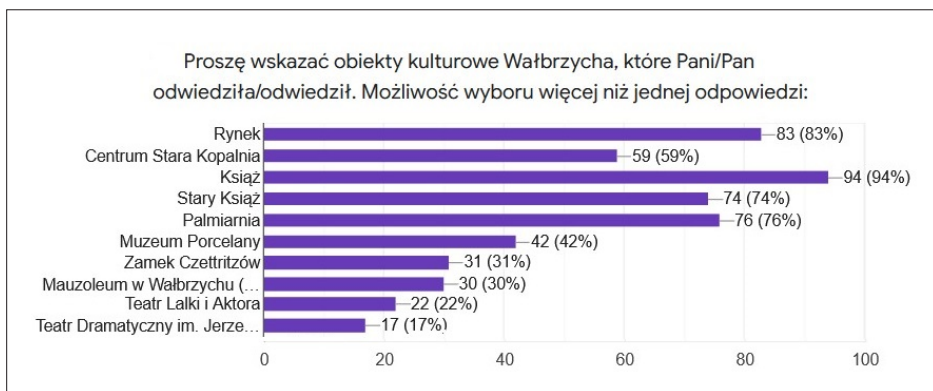
Ankietowani oceniali też w skali od 0–6 atrakcyjność turystyczną Wałbrzycha: 34% ankietowanych wybrało ocenę 5, a 29% respondentów – 4 (Ryc. 4). Najwyższą ocenę przyznało 14% badanych (Ryc. 4). Dwóch respondentów oceniło atrakcyjność turystyczną miasta na 2 (Ryc. 4). Tylko jeden badany ocenił atrakcyjność turystyczną Wałbrzycha na 1 (Ryc. 4).

Badania ankietowe wykazały, że Wałbrzych jest całkiem atrakcyjny turystycznie. Interesują się nim przede wszystkim turyści w wieku 27–59 lat, posiadający wykształcenie wyższe, pochodzący z małych, średnich i dużych miast. Wielu respondentów odwiedziło Wałbrzych kilka razy. Wpływ na to na pewno miał fakt, że większość z nich mieszka na Dolnym Śląsku. Świadczy to również o tym, że Wałbrzych jest ważną destynacją turystyczną dla osób z pobliskich powiatów. Ankietowanych bardzo interesują walory przyrodnicze Wałbrzycha. Jednak zdecydowana większość z nich odwiedziła Książ. Wielu respondentów zwiedziło także Rynek, Stary Książ, Palmiarnię, nieco mniej ankietowanych – Centrum Starą Kopalnię oraz Muzeum Porcelany. Słabszy wynik tych obiektów może być efektem większej dużej promocji Książa wraz z jego historią i tajemniczością oraz szerszej kompleksu „Riese”. Informacje na ten temat pojawiają się nie tylko w Internecie, który jest bardzo popularnym źródłem wiedzy o dziedzictwie kulturowym wśród respondentów, ale także w literaturze naukowej, literaturze popularnonaukowej, mediach. Znaczenie może też mieć bardzo dobre oznakowanie obiektów związanych z kompleksem „Riese” na mapach Google oraz przy trasach dojazdowych. Ankietowani przeważnie wysoko oceniali atrakcyjność turystyczną. Na podstawie badań ankietowych stwierdzono, że Wałbrzych oferuje możliwość odwiedzenia unikatowych atrakcji turystycznych, przy jednoczesnym docenieniu walorów przyrodniczych. Jest to ważne miasto pod względem turystyki, przede wszystkim dla turystów z Dolnego Śląska, ale znajdują się w nim wyjątkowe obiekty dziedzictwa kulturowego, dzięki którym posiada duży potencjał turystyczny w całego kraju i w dalszej perspektywie, dzięki odpowiedniej promocji w skali międzynarodowej.

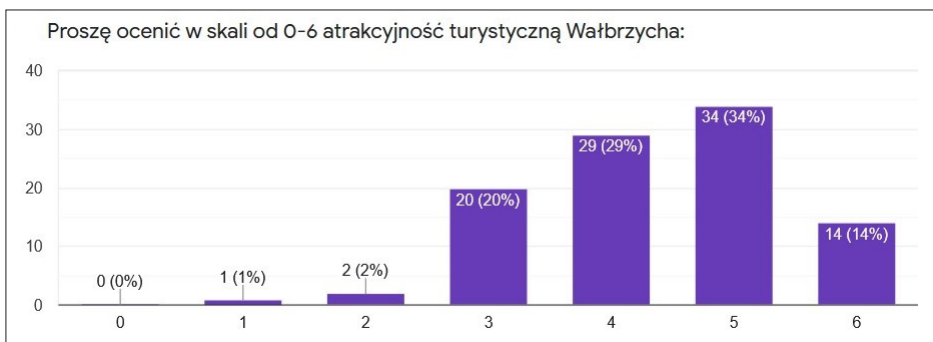
Ryc. 2. Zakres zainteresowania Wałbrzychem wśród respondentów

Źródło: opracowanie własne na podstawie Google Forms

Ryc. 3. Obiekty kulturowe w Wałbrzychu wskazane przez respondentów

Źródło: opracowanie własne na podstawie Google Forms

Ryc. 4. Ocena atrakcyjności turystycznej Wałbrzycha wg. respondentów

Źródło: opracowanie własne na podstawie Google Forms

Podsumowanie

Na podstawie przeprowadzonych badań stwierdzono, że Wałbrzych posiada unikatowe obiekty będące walorami turystycznymi, które mogą zostać wykorzystane do rozwoju turystyki i rozwoju miasta. Badania ankietowe wykazały, że najchętniej odwiedzanymi obiektami przez respondentów są: Zamek Książ, Rynek, Stary Książ, Palmiarnia, Park Wielokulturowy Stara Kopalnia – Centrum Nauki i Sztuki. Badania ankietowe wykazały, że dużym zainteresowaniem wśród turystów cieszą się także walory przyrodnicze Wałbrzycha. Zaletą miasta jest różnorodność walorów turystycznych. Odwiedzając miasto możliwe jest łączenie zainteresowania zarówno walorami przyrodniczymi jak i kulturowymi np. Książ położony jest na terenie Książańskiego Parku Krajobrazowego. Badania ankietowe wykazały, że Wałbrzych posiada znaczny potencjał turystyczny. Miasto wykorzystuje przede wszystkim potencjał turystyczny Książa, lecz jeszcze nie wykorzystało w pełni potencjału turystycznego obiektów przemysłowych. Należy jednak pamiętać, że niektóre obiekty przemysłowe nadal wymagają rewitalizacji i odpowiedniego zagospodarowania dla turystów. Na podstawie badań ankietowych stwierdzono, że Wałbrzych jest całkiem atrakcyjny turystycznie. Przede wszystkim w skali regionalnej, wśród turystów z sąsiednich powiatów z Dolnego Śląska. Stwierdzono, że potencjał turystyczny miasta nie jest jeszcze w pełni wykorzystany. Niemniej jednak Wałbrzych posiada bardzo interesujące walory turystyczne i ma szansę, by stać się destynacją turystyczną przynajmniej na skalę europejską.

Literatura

- Augustyn, A. (2019). *Stara Kopalnia w Wałbrzychu – wyjątkowy zabytek w nowej odsłonie*. Wałbrzych: Park Wielokulturowy Stara Kopalnia w Wałbrzychu.
- Będzikowski, R. (2013). Zarys dziejów województwa wałbrzyskiego. Część I: lata 1975–1989. W: S. Bielawska (red.), *Nowa Kronika Wałbrzyska*. Wałbrzych: Fundacja MUSEION, 15–40.
- Będzikowski, R. (2015a). Ludność osadnicza w procesie formowania społeczeństwa polskiego w Wałbrzychu w latach 1945–1950. W: S. Bielawska (red.), *Wałbrzyskie Szkice*. Wałbrzych: Gmina Wałbrzych, 15–86.
- Będzikowski, R. (2015b). Reemigranci z Francji, Belgii i Westfalii w Wałbrzychu. W: S. Bielawska (red.), *Wałbrzyskie Szkice*. Wałbrzych: Gmina Wałbrzych, 155–186.
- Będzikowski, R. (2015c). *Środowisko emigrantów greckich w Wałbrzychu*. W: S. Bielawska (red.), *Wałbrzyskie Szkice*. Wałbrzych: Gmina Wałbrzych, 187–197.
- Chwastyk, D. (2017). Rola partycypacji społecznej w Gminnym Programie Rewitalizacji Miasta Wałbrzycha na lata 2016–2025 na przykładzie mikroregionów. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 490, 70–77. DOI: 10.15611/pn.2017.490.06
- Czupryn, B. (2016). Rewitalizacja przyszłością Wałbrzycha. W: P. Laskowski (red.) *Prace Naukowe Wyższej Szkoły Zarządzania Przedsiębiorczości z siedzibą w Wałbrzychu. Samorząd terytorialny i rozwój lokalny*. Wałbrzych: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania Przedsiębiorczości z siedzibą w Wałbrzychu, 55–74.

- Daszkiewicz-Ordyłowska, D. (1983). Ludność Wałbrzycha w świetle spisu z 1849 r. W: A. Galos (red.), *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 20–42.
- Detyna, B., Mroczek-Czterwertyńska, A. (2017). Koncepcja Smart City dla miasta Wałbrzycha – perspektywy rozwoju. W: S. Bielawska (red.), *Nowa Kronika Wałbrzyska*. Wałbrzych: Fundacja MUSEION, 111–125.
- Długosz, M. (2017). Depopulacja aglomeracji wałbrzyskiej. *Konserwatorium Wiedzy o Mieście*, 30 (2), 19–25. DOI: 10.18778/2543-9421.02.02
- Długosz, M. (2019). Wykorzystanie terenów przemysłowych i nowa forma organizacji przemysłu w mieście na przykładzie Wałbrzycha. *Konserwatorium Wiedzy o Mieście*, 32 (4), 87–93. DOI: 10.18778/2543-9421.04.07
- Dołzbłasz, S. (2012). Problemy rozwoju miast pogórnicznych na przykładzie Wałbrzycha. *Studia Miejskie*, 8, 109–121.
- Dołzbłasz, S., Mucha, P. (2015). Wykorzystanie terenów pogórnicznych na przykładzie Wałbrzycha. *Studia Miejskie*, 17, 105–118.
- Dubiel, M., Górniak, J., Orzechowski, M., Podgórska, B., Stelmach, M., Synowiec, P. (2010). *Aktualizacja „Programu Ochrony Środowiska dla miasta Wałbrzych na lata 2010–2014 z perspektywą do roku 2018”*. Opole: Albeko.
- Dvořák, M., Marcinek, R., Siwek, A. (2009). *Piękna Polska*. Kraków: Wydawnictwo Kluszczyński.
- Dzikowska, A., Krzemińska, A., Medwecka, M., Zaręba, A. (2010). Rozwój terenów przemysłowych i ich wpływ na strukturę miejską Wałbrzycha w XX wieku. *Problemy Ekologii Krajobrazu*, 26, 203–212.
- Frużyński, A. (2012). *Zarys dziejów górnictwa węgla kamiennego w Polsce*. Zabrze: Muzeum Górnictwa Węglowego.
- Gołębski, G. (2002). *Kompendium wiedzy o turystyce*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Grzywa, K., Jarguliński, W., Piesiak, S. (2017). Antygravitacja i siła bezwładności w dzwonie z kompleksu „Riese”. *Zeszyty Naukowe Uczelni Jana Wżykowskiego. Studia z Nauk Technicznych*, 6, 149–158.
- Jaroszewska, E., Wieczorek, M. (2016). Przemiany miast przemysłowych w kontekście koncepcji zależności od ścieżki (path dependence). Przykład Saint-Étienne i Wałbrzycha. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 32, 107–122.
- Jelonek, A. (1956). Liczba ludności miast i osiedli w Polsce w latach 1810–1955. W: K. Dziewoński (red.), *Dokumentacja Geograficzna*. Warszawa: Polska Akademia Nauk. Instytut Geografii.
- Jędrysiak, T. (2011). Dziedzictwo kulturowe jako markowy produkt turystyczny regionu. W: A. Bylica (red.), *Dziedzictwo kulturowe Polski i jego znaczenie w turystyce*. Warszawa: Wyższa Szkoła Turystyki i Języków Obcych, 31–48.
- Jodełka-Schreiber, H. (2009). Niematerialne dziedzictwo kulturowe – idea, prawo, praktyka. W: W. Szafranski, K. Zalasinska (red.), *Prawna ochrona dziedzictwa kulturowego*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 115–150.
- Kobyliński, Z. (2011). Czym jest, komu jest potrzebne i do kogo należy dziedzictwo kulturowe? W: Z. Strzelecki (red.), *Mazowsze Studia Regionalne*. Warszawa: Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego, 21–47.
- Kondracki, J. (2002). *Geografia regionalna Polski*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Naukowe PWN.

- Kosmaty, J. (2005). „Lisia Sztolnia” w Wałbrzychu – relikty dawnych robót górniczych i możliwości wykorzystania dla celów turystycznych i dydaktycznych. *Prace Naukowe Instytutu Górnictwa Politechniki Wrocławskiej*, 111, 127–139.
- Kosmaty, J. (2006). Roboty górnicze prowadzone w Górach Sowich w ramach programu „Riese” w okresie II wojny światowej. *Prace Naukowe Instytutu Górnictwa Politechniki Wrocławskiej. Studia i Materiały*, 32 (117), 145–161.
- Kosmaty, J. (2011). Wałbrzyskie tereny pogórnice po 15 latach od zakończenia eksploatacji węgla. *Górnictwo i Geologia*, 6 (11), 131–148.
- Kosmaty, J. (2012). Udział górników niemieckich w utrzymaniu ciągłości wydobycia w Wałbrzyskim Zagłębiu Węglowym po II wojnie światowej. W: M. Madziarz, P.P. Zagożdżon (red.), *Dzieje górnictwa – element europejskiego dziedzictwa kultury*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, 207–2019.
- Kosmaty, J. (2013). Techniczna kadra kierownicza Dolnośląskiego Zagłębia Węglowego w latach 1945–2000. W: S. Bielawska (red.), *Nowa Kronika Wałbrzyska*. Wałbrzych: Fundacja MUSEION, 75–104.
- Kowalczyk, A. (2000). *Geografia turystyki*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kowalczyk, A. (2012). Zasoby kulturowe i walory kulturowe – próba ustalenia znaczenia tych pojęć. W: B. Włodarczyk, B. Krakowiak (red.), *Kultura i turystyka – wspólne korzenie*. Łódź: Regionalna Organizacja Turystyczna Województwa Łódzkiego, 17–33.
- Kurasz, I. (2017). Niemcy wczoraj i dziś. Przyczynek do analizy przemian społeczno-kulturowych ludności niemieckiej Dolnego Śląska od 1945 roku do współczesności. *Opuscula Sociologica*, 20 (2), 5–21. DOI: 10.18276/os.2017.2-01
- Leniartek, M.K. (2014). Rewitalizacja historycznego miasta na przykładzie śródmieścia Wałbrzycha. W: S. Bielawska (red.), *Nowa Kronika Wałbrzyska*. Wałbrzych: Fundacja MUSEION, 55–72.
- Lisowska, A. (2016). Stara Kopalnia Centrum Nauki i Sztuki w Wałbrzychu – przykład rewitalizacji obiektów poprzemysłowych na cele kulturowe. *Turystyka Kulturowa*, 4, 6–20.
- Lisowska, A., Wieszaczevska, A. (2017). Raport z analizy potencjału turystyczno-kulturowego powiatu wałbrzyskiego i miasta na prawach powiatu Wałbrzycha. *Turystyka Kulturowa*, 4, 131–154.
- Ludwig, B. (2013). Nowe Miasto – secesyjna dzielnica Wałbrzycha. W: S. Bielawska (red.), *Nowa Kronika Wałbrzyska*. Wałbrzych: Fundacja MUSEION, 41–64.
- Marciszewska, B. (2010). Potencjał turystyczny regionu a kreowanie jego wizerunku. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne Problemy Usług*, 590 (52), 13–22.
- Migoń, P., Parzóch, K. (2021). Góry Wałbrzyskie. W: J. Balon, J. Borzyszkowski, M. Kistowski, A. Macias, A. Richling, J. Solon (red.), *Regionalna geografia fizyczna Polski*. Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe, 346–347.
- Murzyn, M. (2016). Zarządzanie dziedzictwem kulturowym na podstawie wartości. *Zarządzanie w Kulturze*, 17 (3), 195–213.
- Murzyn-Kupisz, M. (2010). Dziedzictwo kulturowe, a rozwój lokalny. Przykład podkrajowych Niepołomic. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego*, 835, 67–91.
- Pawlikowska, M. (2008). Zamek Książ – tajemnice przeszłości szansą na ożywienie ruchu turystycznego. W: W. Tołoczko (red.), *Dziedzictwo kulturowe – ochrona i adaptacja jako szansa na rozwój*. Łódź: Pictor, 105–114.

- Piątek, E., Piątek, Z. (1999). Zarys dziejów dolnośląskiego górnictwa węglowego 1434–2000. W: A. Grodzicki, M.W. Lorenc (red.), *Uczniowie Agricoli: materiały z konferencji górniczej w Kowarach z 1999 roku*. Jelenia Góra: Muzeum Karkonoskie.
- Raport z realizacji Strategii Zrównoważonego Rozwoju Wałbrzycha do 2020 roku za rok 2019*. (2020). Wałbrzych: Urząd Miejski w Wałbrzychu.
- Rosicka, B. (2016). Wpływ nagłościenia poszukiwań „złotego pociągu” na ruch turystyczny w Wałbrzychu i okolicach. *Warsztaty z Geografii Turyzmu*, 7, 259–269.
- Rosicka, B. (2018). Atrakcje turystyczne dziedzictwa przemysłowego ziemi wałbrzyskiej. *Ekonomiczne Problemy Turystyki*, 36 (4), 225–232.
- Wieczorek, P. (2015). Społeczność żydowska w Wałbrzychu po 1945 roku. W: S. Bielawska (red.), *Wałbrzyskie Szkice*. Wałbrzych: Gmina Wałbrzych, 87–154.
- Woźniak, E. (2013). Rola Wałbrzyskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej „Invest-Park” w opinii mieszkańców Wałbrzycha. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 24, 147–168.
- Wójcik, J. (2011). *Przemiany wybranych komponentów środowiska przyrodniczego rejonu wałbrzyskiego w latach 1975–2000, w warunkach antropopresji ze szczególnym uwzględnieniem wpływu przemysłu*. *Rozprawy Naukowe Instytutu Geografii i Rozwoju Regionalnego*. Wrocław: Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Wójcik, J. (2018). Tereny pokopalniane Zagłębia Wałbrzyskiego 20 lat po zamknięciu kopalń węgla. *Przegląd Geograficzny*, 90, 267–290.
- Zakrzewska-Półtorak, A. (2010). Problemy rozwoju Wałbrzycha i ich znaczenie dla rozwoju województwa dolnośląskiego. *Biblioteka Regionalisty*, 10, 263–273.

Janusz Cerek, mgr. Turystyki i Rekreacji (specjalność turystyka kulturowa), mgr. Geografii (specjalność geografia społeczno-gospodarcza i gospodarka przestrzenna), doktorant Szkoły Doktorskiej Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Jego zainteresowania badawcze dotyczą turystyki kulturowej, dziedzictwa kulturowego oraz krajobrazu kulturowego ze szczególnym uwzględnieniem Dolnego Śląska.

Janusz Cerek, MSc of Tourism and Recreation (specialization in Cultural Tourism), MSc of Geography (specialization in Socio-Economic Geography and Spatial Economy), a doctoral student at the Doctoral School of the Commission of National Education University of Cracow. His research interests include the cultural tourism, the cultural heritage and the cultural landscape with a special focus on the Lower Silesia.

